

УДК 477.1

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-285-291>

<https://orcid.org/0009-0001-7618-8420>

Мушенюк Сергій Іванович,

аспірант кафедри публічного та міжнародного права

КНЕУ імені Вадима Гетьмана,

ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Анотація: в статті визначено, що гуманітарна допомога є важливим інструментом підтримки осіб та громад, що постраждали від природних катастроф, конфліктів або інших надзвичайних ситуацій. Вона забезпечує не тільки фізичні потреби, а й надає емоційну підтримку постраждалим. Гуманітарна допомога здійснюється з метою збереження людського життя, зменшення страждань, відновлення нормальних умов існування, а також сприяння відновленню соціальної та економічної стабільності в постраждалих районах.

Поняття гуманітарної допомоги охоплює широкий спектр діяльності, яка включає надання необхідних ресурсів та послуг для задоволення базових потреб людей, що постраждали внаслідок катастроф чи конфліктів. Гуманітарна допомога має на меті не тільки ліквідацію наслідків катастроф, але й надання підтримки у відновленні нормальних умов життя.

Принципи надання гуманітарної допомоги базуються на міжнародних нормах і етиці, серед яких важливими є: нейтральність - гуманітарна допомога надається без дискримінації за ознаками раси, релігії, політичних переконань чи інших характеристик; незалежність - гуманітарна діяльність повинна бути незалежною від політичних, економічних чи військових інтересів; безпристрасність - допомога надається тільки на основі потреб і спрямована на людей, що потребують підтримки без упереджень; універсальність - гуманітарна допомога повинна охоплювати всіх, хто її потребує, і надаватися без виключень.

Автором визначено, що у контексті глобалізації та численних криз гуманітарна допомога відіграє вирішальну роль у підтримці стійкості громад у постраждалих районах та сприяє відновленню нормального функціонування суспільства після катастроф. Важливість гуманітарної допомоги стає особливо очевидною в умовах міжнародних конфліктів та природних катастроф, де швидка та ефективна допомога може зберегти тисячі життів.

Ключові слова: принципи, гуманітарна допомога, внутрішньо переміщені особи, воєнний стан, складні життєві обставини, донори, міжнародні організації.

Annotation: The article defines humanitarian assistance as an important tool for supporting individuals and communities affected by natural disasters, conflicts, or other emergencies. It not only addresses physical needs but also provides emotional support to the affected populations. Humanitarian aid is provided with the aim of saving lives, reducing suffering, restoring normal living conditions, and contributing to the recovery of social and economic stability in the affected areas.

The concept of humanitarian aid encompasses a wide range of activities, including providing necessary resources and services to meet the basic needs of people affected by disasters or conflicts. Humanitarian assistance aims not only to address the immediate aftermath of catastrophes but also to offer support in restoring normal life conditions.

The principles of humanitarian assistance are based on international norms and ethics, among which the following are crucial: **neutrality** — humanitarian aid is provided without discrimination based on race, religion, political beliefs, or other characteristics; **independence** —

*humanitarian activities must be independent of political, economic, or military interests; **impartiality** — aid is provided solely based on needs and directed at people who require assistance, without bias; **universality** — humanitarian aid should cover all those in need, provided without exceptions.*

The author concludes that in the context of globalization and numerous crises, humanitarian assistance plays a crucial role in supporting the resilience of communities in affected areas and in restoring the normal functioning of society after disasters. The importance of humanitarian aid becomes particularly evident in situations of international conflicts and natural disasters, where swift and effective assistance can save thousands of lives.

Keywords: principles, humanitarian assistance, internally displaced persons, martial law, difficult living conditions, donors, international organizations.

Постановка проблеми. У сучасному світі гуманітарна допомога стала важливим інструментом, що сприяє подоланню наслідків природних катастроф, збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій. Однак, попри зростаючий обсяг наданої допомоги, існують серйозні проблеми щодо ефективності її надання, дотримання етичних норм і принципів, а також управління ресурсами в умовах глобалізації та міжнародних криз. Проблеми, пов'язані з нейтральністю, безпристрасністю, незалежністю та універсальністю гуманітарної допомоги, а також зі збалансованістю інтересів держав, міжнародних організацій та донорів, залишаються важливими питаннями на міжнародному рівні. Крім того, нові виклики, такі як зміна клімату та збільшення кількості біженців, потребують адаптації принципів гуманітарної допомоги до нових реалій.

Метою дослідження є аналіз принципів надання гуманітарної допомоги, їх застосування на практиці, а також вивчення ефективності існуючих механізмів надання допомоги в умовах глобальних і локальних криз. Це дослідження дозволить виявити основні проблеми в реалізації гуманітарних принципів, визначити шляхи їх удосконалення та пропонувати рекомендації для підвищення прозорості, ефективності та відповідності гуманітарної допомоги міжнародним стандартам і етичним нормам.

Стан дослідження. Окремі питання надання гуманітарної допомоги були предметом наукових публікацій Н. Коваль, А. Мазур, Ю. Кунев, ІО. Аракелова, О. Дудоров, Р. Мовчан, Д. Каменський, О. Безпалова, С. Волков, А. Соцької, О. Кузьменко, В. Чорної та ін.

Виклад основного матеріалу. Принципи є результатом осмислення закономірностей розвитку суспільства у цілому, втілення його демократичної та гуманістичної традицій, є стрижнем будь-яких суспільних відносин, який відображає найбільш істотні їх ознаки [1, с. 220 – 221]. Вони носять імперативний характер, є універсальними, стійкими і стабільними.

Гарантом дотримання принципів є їх усвідомлення, засвоєння і перетворення на глибоке внутрішнє переконання, стійку позицію.

Принципи, окрім вищезазначеного, характеризуються:

- 1) об'єктивною зумовленістю (відповідають характеру суспільних відносин, економічним, політичним та ідеологічним процесам, що відбуваються у суспільстві);
- 2) ідеологічністю (є формою суспільної свідомості);
- 3) історичністю (історичні умови розвитку суспільства й держави висувають відповідні принципи: вони такі, яка епоха, люди та їх потреби, спосіб життя й суспільні відносини) [2, с. 135 – 138].

На думку П.М. Рабіновича, поняття „принцип” є категорією фундаментальною, багатогранною й багатоякісною, опосередкування якої важко охопити якою-небудь однією загальною дефініцією [3, с. 6].

Підтвердженням цьому є наявність надзвичайно великої кількості визначень досліджуваного терміна у науковій літературі та словниках, у тому числі:

- 1) науковий чи моральний початок, підстава, основа, від якої не відступають [4, с. 431];

2) вихідне, відправне теоретичне положення того чи іншого виду людської діяльності, яке служить важливим організуючим і направляючим початком, що забезпечує досягнення визначених цілей [5, с. 60];

3) відправне начало, незаперечна вимога (позитивне зобов'язання), яке ставиться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів [6];

4) загальна вимога до суспільних відносин і їх учасників, а також вихідна керівна засада, відправне установлення, що виражає сутність права і впливає з ідей справедливості й свободи, а також визначає загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи [7];

5) виражене у праві основне, керуюче положення [8, с. 68].

Принципи є базовими положеннями або основами, що визначають напрямок і характер розвитку різних сфер людської діяльності, зокрема в праві та правозахисті. Вони виражаються в загальних нормах, які регулюють суспільні відносини, і служать орієнтирами для діяльності державних органів, громадян та організацій. Принципи є об'єктивно зумовленими, відображають економічні, політичні та ідеологічні процеси, що відбуваються в суспільстві, і залежатимуть від історичних умов і потреб людей. Вони є вираженням суспільної свідомості, і відповідно до різних етапів розвитку держави та суспільства набувають різних форм та змісту.

Принципи надання правової допомоги є основою для здійснення правової допомоги в Україні та інших країнах, забезпечуючи справедливість, доступність і ефективність правової підтримки для осіб, що її потребують. Вони є важливим інструментом забезпечення прав і свобод людини, а також належного функціонування правової системи.

Таким чином, принципи надання гуманітарної допомоги - це основні керівні норми і правила, що визначають порядок і способи надання гуманітарної допомоги в умовах кризових ситуацій, таких як природні катастрофи, збройні конфлікти, гуманітарні катастрофи або інші надзвичайні обставини.

Принципи надання гуманітарної допомоги є основою для діяльності гуманітарних організацій, урядів, міжнародних агентств і інших суб'єктів, які займаються наданням допомоги.

Основною метою принципів є забезпечення ефективної, справедливої, неполітичної та безпечної допомоги постраждалим особам або громадам. Принципи надання гуманітарної допомоги гарантують, що ресурси будуть використовуватись для досягнення максимального ефекту, з урахуванням потреб постраждалих, при цьому забезпечується прозорість і підзвітність у процесі надання допомоги.

До основних принципів надання гуманітарної допомоги належать:

Першим принципом надання гуманітарної допомоги є принцип нейтральності - це один з основоположних принципів гуманітарної діяльності, який гарантує, що гуманітарна допомога надається без будь-якої політичної, релігійної чи ідеологічної упередженості. Це означає, що гуманітарна допомога має бути надана всім людям, незалежно від їхніх політичних переконань, етнічної приналежності, релігії чи інших ознак, без залучення в конфлікти чи суперечки. Принцип нейтральності є основою для того, щоб забезпечити довіру серед всіх сторін конфлікту чи катастрофи до гуманітарних організацій і гарантувати безпечне надання допомоги.

Особливості принципу нейтральності надання гуманітарної допомоги:

- відмова від політичної та ідеологічної ангажованості. Лобіювання політичних інтересів або підтримка певних ідеологічних поглядів суперечить принципу нейтральності. Гуманітарні організації повинні зберігати дистанцію від будь-яких політичних або військових сил, щоб їх діяльність не сприймалася як частина конфлікту або як інструмент підтримки

однієї зі сторін. Це дозволяє гуманітарним організаціям залишатися незалежними і ефективними у виконанні своєї місії;

- гуманітарна допомога надається на основі потреб. Принцип нейтральності передбачає, що допомога надається виключно на основі необхідності, а не на основі належності до певної групи або сторони конфлікту. Це означає, що навіть у ситуаціях, де існують сильні політичні чи етнічні протиріччя, гуманітарна допомога повинна надаватися рівноцінно всім постраждалим, без огляду на їхні переконання чи приналежність;

- запобігання участі в конфліктах. Гуманітарні організації повинні чітко уникати будь-якої участі в бойових діях чи політичних дискусіях. Їхня мета - полегшення страждань цивільного населення, а не підтримка однієї з ворожих сторін. Вони не повинні надавати матеріальні ресурси або допомогу, що може бути використана для військових або політичних цілей;

- збереження безпеки гуманітарних працівників. У районах, де є військові конфлікти або ворожі стосунки між різними групами, гуманітарні організації можуть зіткнутися з ризиком для своїх працівників. Принцип нейтральності допомагає зберегти безпеку гуманітарних працівників, оскільки їх діяльність не буде сприйматися як підтримка однієї зі сторін конфлікту. Це також сприяє безпечному доступу до постраждалих громад;

- взаємодія з усіма сторонами конфлікту для збереження нейтральності гуманітарні організації повинні взаємодіяти з усіма сторонами конфлікту або кризової ситуації — як з урядовими структурами, так і з неурядовими військовими або опозиційними силами. Це дає можливість доставляти гуманітарну допомогу в зони, де інакше вона була б заблокована або перешкоджена;

- прозорість і відповідальність. Принцип нейтральності також включає прозорість у діяльності гуманітарних організацій, щоб усі учасники процесу могли бути впевнені в тому, що допомога розподіляється чесно і на основі потреб, а не політичних або ідеологічних міркувань. Це включає публічний звіт про надану допомогу, механізми перевірки та контроль за її ефективністю;

- запобігання використанню допомоги як інструмента пропаганди, тобто нейтральність гарантує, що гуманітарна допомога не буде використана для пропаганди чи реклами певних політичних або релігійних поглядів. Всі гуманітарні організації повинні уникати будь-якої діяльності, що може бути сприйнята як нав'язування ідеології чи політичної платформи.

Отже, принцип нейтральності є критично важливим для забезпечення ефективної, безпечної та справедливої гуманітарної допомоги, особливо в умовах конфліктів чи природних катастроф. Дотримання цього принципу дозволяє гуманітарним організаціям залишатися незалежними та надавати допомогу без дискримінації, сприяючи відновленню миру і стабільності в постраждалих районах.

Наступним принципом надання гуманітарної допомоги є принцип незалежності - є одним із основних стандартів міжнародної гуманітарної діяльності, який забезпечує автономність гуманітарних організацій у прийнятті рішень і наданні допомоги, без впливу політичних, економічних чи військових інтересів. Це гарантує, що гуманітарна допомога надається виключно на основі потреб постраждалих осіб, а не за рахунок або через вплив державних чи інших зацікавлених сторін.

Особливості принципу незалежності надання гуманітарної допомоги:

- 1) відсутність політичного впливу, тобто принцип незалежності гарантує, що гуманітарна допомога не повинна бути залежною від політичних чи військових цілей. Гуманітарні організації мають діяти поза політикою, що означає, що вони не підтримують жодну зі сторін конфлікту або не стають інструментом досягнення політичних або військових цілей. Це дозволяє гуманітарним організаціям надавати допомогу без політичного втручання, що важливо для забезпечення справедливості і нейтральності;

2) автономність у прийнятті рішень, тобто в даному випадку незалежність означає, що гуманітарні організації мають право на самостійне прийняття рішень щодо обсягу, типу та розподілу допомоги без зовнішнього впливу. Це гарантує, що допомога надається на основі реальних потреб постраждалих, а не за наказом чи через політичний чи військовий тиск. Організації повинні зберігати свою автономію при визначенні пріоритетів для надання допомоги;

3) для забезпечення повної незалежності гуманітарні організації повинні мати чітку фінансову автономію. Це означає, що їх діяльність не повинна бути залежною від урядів чи політичних установ, оскільки це може призвести до маніпуляцій з боку донорів. Фінансування гуманітарної допомоги повинно бути забезпечено через незалежні джерела або міжнародні організації, які не мають політичних амбіцій;

4) незалежність від економічних та бізнес-інтересів. Гуманітарні організації повинні уникати будь-яких форм залежності від комерційних чи економічних інтересів. Це означає, що надання допомоги не повинно залежати від вигод чи впливу певних корпорацій або бізнес-груп, що можуть мати свої інтереси у постраждалих регіонах. Окрім того, незалежність вимагає від гуманітарних організацій уникати ситуацій, у яких економічні інтереси можуть впливати на їх діяльність;

5) взаємодія з усіма сторонами конфлікту. Незалежність також передбачає, що гуманітарні організації мають право взаємодіяти з усіма сторонами конфлікту для забезпечення постачання допомоги. Це може включати роботу як з урядовими структурами, так і з опозиційними силами або іншими угрупованнями в зоні конфлікту. Гуманітарні організації повинні залишатися невідчужуваними впливу будь-якої конкретної сторони, щоб забезпечити доступ до всіх постраждалих;

6) захист принципів гуманітарної діяльності, тобто незалежність також передбачає збереження основних принципів гуманітарної діяльності, таких як нейтральність, безпристрасність і універсальність. Це означає, що гуманітарні організації не повинні допускати впливу будь-яких політичних чи економічних обставин на своїм діях, і повинні бути орієнтовані лише на гуманітарні потреби людей, що постраждали від кризи;

7) прозорість і відповідальність, тобто для збереження незалежності гуманітарні організації повинні діяти відкрито і бути підзвітними. Вони повинні надавати регулярні звіти щодо того, як і куди направляється допомога, що гарантує, що їхня діяльність не буде маніпулюватися заради політичних чи інших інтересів. Це дозволяє підвищити довіру до гуманітарних організацій як з боку постраждалих осіб, так і з боку міжнародної спільноти.

Таким чином, принцип незалежності надання гуманітарної допомоги є критично важливим для забезпечення ефективності, чесності та нейтральності гуманітарних організацій. Він дозволяє гарантувати, що допомога надається без політичних або економічних впливів і без упереджень, що забезпечує справедливий розподіл ресурсів серед тих, хто дійсно їх потребує. Це також сприяє збереженню безпеки гуманітарних працівників та зміцненню довіри до гуманітарної діяльності з боку різних учасників, включаючи постраждалих осіб і міжнародні організації.

Наступним принципом надання гуманітарної допомоги є принцип безпристрасності, тобто гуманітарна допомога надається тільки на основі потреб, без упередженості, з пріоритетом для найбільш уразливих осіб та груп, які потребують термінової допомоги.

Принцип безпристрасності надання гуманітарної допомоги є одним із основоположних етичних стандартів, що регулює діяльність гуманітарних організацій у кризових ситуаціях. Він гарантує, що допомога надається виключно на основі потреб постраждалих осіб, без будь-якої дискримінації або упередженості щодо їхнього політичного, етнічного чи релігійного статусу. Це означає, що гуманітарна допомога має бути доступною для всіх людей, що потребують підтримки, незалежно від їхніх особистих або групових характеристик.

Особливостями принципу безпристрасності надання гуманітарної допомоги є:

1) надання допомоги на основі потреб, тобто принцип безпристрасності означає, що гуманітарна допомога надається лише за критерієм потреби, а не за політичними або ідеологічними переконаннями. Наприклад, навіть у контексті збройного конфлікту гуманітарні організації повинні забезпечити рівний доступ до допомоги як для цивільних осіб, так і для осіб, які можуть належати до різних ворожих груп. Це дозволяє уникати дискримінації й гарантує, що допомога надається всім постраждалим, хто її потребує, незалежно від їхніх політичних чи соціальних переконань;

2) запобігання використанню гуманітарної допомоги для політичних чи військових цілей. Гуманітарні організації повинні гарантувати, що їх діяльність не буде використовуватись для досягнення політичних, економічних або військових цілей. Це означає, що гуманітарна допомога не повинна бути частиною політичної гри чи використовуватися для зміцнення влади однієї зі сторін конфлікту. Важливо, щоб допомога не була предметом політичних маніпуляцій або пропаганди;

3) безпека та нейтралітет гуманітарних працівників. Принцип безпристрасності також гарантує, що гуманітарні працівники можуть виконувати свою місію без страху перед переслідуванням або погрозами з боку будь-якої сторони конфлікту чи кризи. Коли допомога надається без упереджень, гуманітарні організації можуть підтримувати безпеку своїх працівників і зберігати доступ до всіх постраждалих територій. Це дає можливість організаціям виконувати свою діяльність незалежно від політичних або військових змін у регіоні;

4) етика рівності та універсальності передбачає, що безпристрасність передбачає, що кожна особа, яка постраждала внаслідок катастрофи, має право на рівний доступ до гуманітарної допомоги, без упереджень за ознаками релігії, національності, статі, віку чи політичної приналежності. Це є основою для універсальності гуманітарної допомоги - її доступність для всіх без виключень;

5) контроль за дотриманням безпристрасності, тобто гуманітарні організації мають чітко встановлені механізми контролю та моніторингу, щоб запобігти будь-яким проявам упередженості у розподілі допомоги. Це включає в себе як внутрішній моніторинг, так і зовнішній контроль з боку незалежних організацій або установ, що мають на меті перевірку надання допомоги відповідно до етичних норм;

6) транспарентність і підзвітність, тобто принцип безпристрасності також передбачає повну прозорість в організації та реалізації гуманітарної допомоги. Всі процеси, пов'язані з наданням допомоги, мають бути відкритими для громадськості і міжнародних спостерігачів, щоб уникнути будь-яких зловживань або порушень. Це забезпечує довіру до гуманітарних організацій і гарантує справедливість у розподілі ресурсів;

7) етичні стандарти для гуманітарних працівників. Гуманітарні організації також повинні дотримуватись високих етичних стандартів у своїй діяльності, а саме: надання допомоги без будь-яких особистих чи групових упереджень. Вони повинні забезпечити, щоб їхні працівники та партнери дотримувались принципів справедливості і рівності, щоб виключити можливість дискримінації постраждалих на місцях.

Принцип безпристрасності є основою для надання гуманітарної допомоги, що забезпечує справедливість, ефективність і рівність у процесі надання підтримки постраждалим. Завдяки цьому принципу гуманітарні організації можуть зберігати свою нейтральність та незалежність, надаючи допомогу без дискримінації та упереджень, що є важливим для забезпечення довіри з боку усіх учасників процесу та для збереження безпеки гуманітарних працівників.

Наступним принципом надання гуманітарної допомоги є універсальність - гуманітарна допомога повинна надаватися всім, хто її потребує, незалежно від їхнього соціального, культурного чи політичного статусу, без виключень.

Універсальність як принцип надання гуманітарної допомоги передбачає, що допомога повинна бути надана всім, хто її потребує, без винятків, незалежно від їхнього соціального статусу, раси, релігії, національності або політичних переконань. Це означає, що гуманітарна допомога має охоплювати всі категорії постраждалих осіб, включаючи найбільш вразливі групи, такі як жінки, діти, люди з інвалідністю, біженці, етнічні меншини чи інші маргіналізовані спільноти. Принцип універсальності забезпечує, що гуманітарна допомога розподіляється відповідно до реальних потреб, а не на основі суб'єктивних чи політичних мотивів, що допомагає уникнути дискримінації в процесі надання допомоги.

Іншою важливою рисою універсальності є її зв'язок з принципом безпристрасності, оскільки вона гарантує, що допомога буде надана без урахування будь-яких сторонніх інтересів або упереджень. Це також передбачає рівність доступу до гуманітарної допомоги для всіх постраждалих, що є основою для справедливого та ефективного відновлення життєдіяльності в кризових ситуаціях. Універсальність допомоги підвищує довіру до гуманітарних організацій, забезпечує рівні можливості для відновлення та сприяє стабільності в постраждалих регіонах, оскільки всі люди мають право на допомогу, незважаючи на їхні політичні чи соціальні особливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консул, 2006. 656 с.
2. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02 / Нац. акад. внутр. справ України. К., 1998. 382 с.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів: Край, 2007. 188 с.
4. Дворецька Г.В. Соціологія. Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2002. 472 с.
5. Скурко Е.В. Правові принципи в правовій системі, системі права і системі законодавства. Теорія і практика. Правознавство. 2006. № 2. С. 55 – 61.
6. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. К.: Знання, 2005. 381 с. URL: <http://readbookz.com/books/176.html>.
7. Теорія держави та права: конспект лекцій ЛНУ. Львів, 2009. URL: <http://studrada.com.ua/>.
9. Александров О.А. Адміністративне право: навч. посіб. К.: НАДУ, 2008. 64 с.